

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a doua)

8 iunie 2023*

„Trimitere preliminară – Pachete de servicii de călătorie și servicii de călătorie asociate – Directiva (UE) 2015/2302 – Articolul 12 alineatele (2)-(4) – Rezilierea unui contract privind un pachet de servicii de călătorie – Circumstanțe inevitabile și extraordinare – Pandemia de COVID-19 – Rambursarea plăților efectuate de călătorul în cauză pentru un pachet – Rambursare sub forma unei sume de bani sau rambursare în echivalent sub forma unui bon valoric («voucher») – Obligația de a efectua rambursarea acestui călător în cel mult 14 zile de la rezilierea contractului – Derogare temporară de la această obligație – Adaptarea efectelor în timp ale unei decizii adoptate în conformitate cu dreptul național și care anulează o reglementare națională contrară obligației menționate”

În cauza C-407/21,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Conseil d'État (Consiliul de Stat, Franța), prin decizia din 1 iulie 2021, primită de Curte la 2 iulie 2021, în procedura

Union fédérale des consommateurs – Que choisir (UFC – Que choisir),

Consommation, logement et cadre de vie (CLCV)

împotriva

Premier ministre,

Ministre de l'Économie, des Finances et de la Relance,

CURTEA (Camera a doua),

compusă din doamna A. Prechal (raportoare), președintă de cameră, doamna M. L. Arastey Sahún și domnii F. Biltgen, N. Wahl și J. Passer, judecători,

avocat general: doamna L. Medina,

grefier: domnul D. Dittert, șef de unitate,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 1 iunie 2022,

* Limba de procedură: franceza.

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru Union fédérale des consommateurs – Que choisir (UFC – Que choisir) și Consommation, logement și cadre de vie (CLCV), de R. Froger și A. Londoño López, avocats;
- pentru guvernul francez, de A. Daniel și A. Ferrand, în calitate de agenți;
- pentru guvernul belgian, de S. Baeyens, P. Cottin și T. Willaert, în calitate de agenți;
- pentru guvernul ceh, de S. Šindelková, M. Smolek și J. Vlácil, în calitate de agenți;
- pentru guvernul danez, de V. Pasternak Jørgensen și M. Søndahl Wolff, în calitate de agenți;
- pentru guvernul italian, de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de F. Severi și M. Cherubini, avvocati dello Stato;
- pentru guvernul slovac, de E. V. Drugda, S. Ondrášiková și B. Ricziová, în calitate de agenți;
- pentru Comisia Europeană, de B.-R. Killmann, I. Rubene și C. Valero, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatei generale în ședința din 15 septembrie 2022,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 12 din Directiva (UE) 2015/2302 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate, de modificare a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 și a Directivei 2011/83/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului și de abrogare a Directivei 90/314/CEE a Consiliului (JO 2015, L 326, p. 1).
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Union fédérale des consommateurs – Que choisir (UFC – Que choisir) și Consommation, logement et cadre de vie (CLCV), pe de o parte, și Premier ministre și Ministre de l'Économie, des Finances et de la Relance, pe de altă parte, în legătură cu o cerere de anulare pentru abuz de putere a ordonnance no 2020–315, du 25 mars 2020, relative aux conditions financières de résolution de certains contrats de voyages touristiques et de séjours en cas de circonstances exceptionnelles et inévitables ou de force majeure (Ordonanța nr. 2020-315 din 25 martie 2020 privind condițiile financiare de reziliere a anumitor contracte privind servicii de turism și vacanțe în caz de circumstanțe inevitabile și excepționale sau de forță majoră, JORF din 26 martie 2020, textul nr. 35) (denumită în continuare „Ordonanța nr. 2020-315”).

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

Directiva 2015/2302

3 În conformitate cu considerentele (5), (31) și (46) ale Directivei 2015/2302:

„(5) [...] Armonizarea drepturilor și a obligațiilor care derivă din contractele referitoare la pachetele de servicii de călătorie și la serviciile de călătorie asociate este necesară pentru crearea unei veritabile piețe interne a consumatorilor în domeniul respectiv, prin identificarea unui echilibru corect între un nivel ridicat de protecție a consumatorilor și competitivitatea întreprinderilor.

[...]

(31) De asemenea, călătorii ar trebui să aibă posibilitatea de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie în orice moment înainte de începerea executării pachetului, în schimbul plății unui comision de reziliere adecvat și justificabil, ținând cont de economiile de costuri previzibile și de venitul din desfășurarea alternativă a serviciilor de călătorie. De asemenea, călătorii ar trebui să aibă dreptul de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie fără plata unui comision de reziliere, în cazul în care circumstanțe inevitabile și extraordinare afectează în mod semnificativ executarea pachetului. Acestea pot include, de exemplu, războaie, alte probleme grave de securitate precum terorismul, riscuri semnificative pentru sănătatea umană precum epidemia unei boli grave în locul de destinație al călătoriei sau dezastre naturale precum inundațiile, cutremurele sau condițiile meteorologice care fac imposibilă deplasarea în condiții de siguranță către destinație, astfel cum s-a convenit în contractul privind pachetul de servicii de călătorie.

[...]

(46) Ar trebui să se confirme faptul că nu le este permis călătorilor să renunțe la drepturile care le revin în temeiul prezentei directive și că organizatorii sau comercianții care facilitează achiziționarea de servicii de călătorie asociate nu se pot sustrage de la obligațiile care le revin sub pretextul că acționează în simpla calitate de furnizor de servicii de călătorie, de intermediar sau în orice altă calitate.”

4 Articolul 1 din directiva menționată enunță:

„Scopul prezentei directive este de a contribui la funcționarea corespunzătoare a pieței interne și la asigurarea unui nivel ridicat și cât se poate de uniform de protecție a consumatorilor prin apropierea anumitor aspecte ale actelor cu putere de lege și ale actelor administrative ale statelor membre referitoare la contractele încheiate între călători și comercianți privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate.”

5 Articolul 3 din directivă prevede:

„În sensul prezentei directive, se aplică următoarele definiții:

[...]

6. «călător» înseamnă orice persoană care dorește să încheie un contract sau care are dreptul să călătorească pe baza unui contract încheiat, în cadrul prezentei directive;

[...]

8. «organizator» înseamnă un comerciant care combină și vinde sau oferă spre vânzare pachete fie direct, fie prin intermediul unui alt comerciant sau împreună cu un alt comerciant [...]

[...]

12. «circumstanțe inevitabile și extraordinare» înseamnă o situație care nu poate fi controlată de partea care invocă o astfel de situație și ale cărei consecințe nu ar fi putut fi evitate chiar dacă s-ar fi luat toate măsurile rezonabile;

[...]”

6 Articolul 4 din aceeași directivă, intitulat „Nivelul de armonizare”, prevede:

„Dacă nu se prevede altfel în prezenta directivă, statele membre nu pot menține sau introduce în dreptul intern dispoziții diferite de cele stabilite în prezenta directivă, inclusiv dispoziții mai stricte sau mai puțin stricte, care ar asigura un nivel diferit de protecție a călătorilor.”

7 Articolul 12 din Directiva 2015/2302, intitulat „Rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie și dreptul de retragere înainte de începerea executării pachetului”, prevede:

„(1) Statele membre asigură călătorului posibilitatea de a rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie în orice moment înainte de începerea executării pachetului. În cazul în care călătorul reziliază contractul privind pachetul de servicii de călătorie în temeiul prezentului alineat, călătorul poate fi obligat să plătească organizatorului un comision de reziliere adecvat și justificabil. [...]

(2) În pofida alineatului (1), călătorul are dreptul să rezilieze contractul privind pachetul de servicii de călătorie înainte de începerea executării pachetului fără a plăti vreun comision de reziliere în cazul unor circumstanțe inevitabile și extraordinare care se produc la locul de destinație sau în vecinătatea imediată a acestuia și care afectează în mod semnificativ executarea pachetului sau care afectează semnificativ transportul pasagerilor la destinație. În cazul rezilierii contractului privind pachetul de servicii de călătorie în temeiul prezentului alineat, călătorul are dreptul la o rambursare completă a oricărei plăți efectuate pentru pachet, dar nu are dreptul la vreo despăgubire suplimentară.

(3) Organizatorul poate rezilia contractul privind pachetul de servicii de călătorie și poate oferi călătorului rambursarea completă a tuturor plăților efectuate pentru pachet, dar nu este răspunzător pentru plata unor despăgubiri suplimentare, în cazul în care:

[...]

(b) organizatorul nu poate executa contractul din cauza unor circumstanțe inevitabile și extraordinare și îl înștiințează pe călător cu privire la rezilierea contractului, fără întârziere și înainte de începerea executării pachetului.

(4) Organizatorul efectuează orice rambursare necesară în temeiul alineatelor (2) și (3) sau, în ceea ce privește alineatul (1), rambursează orice plăți efectuate de către sau pe seama călătorului pentru pachetul respectiv, din care se scade comisionul de reziliere corespunzător. Aceste restituiri sau rambursări se efectuează către călător fără întârzieri nejustificate și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie.

[...]”

8 Articolul 23 din această directivă, intitulat „Caracterul imperativ al directivei”, prevede:

„[...]”

(2) Călătorii nu pot renunța la drepturile care le sunt conferite prin măsurile naționale de transpunere a prezentei directive.

(3) Dispozițiile contractuale sau declarațiile efectuate de un călător prin care, în mod direct sau indirect, se renunță la drepturile acordate călătorilor în temeiul prezentei directive sau se restrâng aceste drepturi sau care au drept obiectiv eludarea aplicării prezentei directive nu sunt obligatorii pentru călător.”

Recomandarea (UE) 2020/648

9 Recomandarea (UE) 2020/648 a Comisiei din 13 mai 2020 privind voucherele oferite pasagerilor și călătorilor în locul rambursării pachetelor turistice și serviciilor de transport anulate în contextul pandemiei de COVID-19 (JO 2020, L 151, p. 10) enunță în considerentele (9), (13)-(15), (21) și (22):

„(9) Directiva [2015/2302] prevede că, în cazul anulării unui pachet de călătorie din cauza unor «circumstanțe inevitabile și extraordinare», călătorii au dreptul de a obține rambursarea integrală a tuturor plăților efectuate pentru pachet, fără întârzieri nejustificate și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la data rezilierii contractului. În acest context, organizatorul poate oferi călătorului rambursarea sub forma unui voucher. Această posibilitate nu privează însă călătorii de dreptul la rambursarea în bani.

[...]

(13) Numeroasele anulări generate de pandemia de COVID-19 au dus la o situație nesustenabilă a fluxului de lichidități și a veniturilor în sectorul transporturilor și în cel turistic. Problemele de lichiditate ale organizatorilor sunt exacerbate de faptul că aceștia au obligația să ramburseze călătorului prețul integral al pachetului, deși lor nu li se

rambursează totdeauna la timp serviciile preplătite care fac parte din pachet. Se poate ajunge efectiv la o situație în care această povară este repartizată inechitabil între operatorii ecosistemului turistic.

- (14) În cazul în care organizatorii sau transportatorii devin insolvăbili, există riscul ca mulți călători și pasageri să nu primească nicio rambursare, deoarece creanțele pe care le dețin față de organizatori și operatori de transport nu sunt protejate. Aceeași problemă poate apărea și în contextul relațiilor inter-întreprinderi, atunci când organizatorii primesc, sub formă de rambursare pentru serviciile preplătite, un voucher din partea transportatorilor – care devin ulterior insolvăbili.
- (15) O mai mare atractivitate a voucherelor, ca alternativă la rambursarea în bani, ar crește gradul de acceptare a acestora în rândul pasagerilor și al călătorilor. Astfel s-ar realiza o atenuare a problemelor de lichiditate ale transportatorilor și ale organizatorilor, putându-se ajunge, în cele din urmă, la un nivel superior de protecție a intereselor pasagerilor și călătorilor.

[...]

- (21) În ceea ce privește eventualele necesități de lichiditate suplimentare ale operatorilor din sectorul turismului și al transporturilor, Comisia [Europeană] a adoptat, la 19 martie 2020, un cadru temporar pentru măsurile de ajutor de stat de sprijinire a economiei în actuala criză cauzată de pandemia de COVID-19 [...], în temeiul articolului 107 alineatul (3) litera (b) din [TFUE], pentru a remedia o perturbare gravă a economiei în statele membre. [...]
- (22) Cadrul temporar se aplică, în principiu, tuturor sectoarelor și întreprinderilor, inclusiv întreprinderilor de transport și de turism, și recunoaște că transportul și turismul se numără printre cele mai afectate sectoare. Scopul său este de a remedia deficitul de lichiditate cu care se confruntă întreprinderile, permițând, de exemplu, granturi directe, avantaje fiscale, garanții de stat pentru împrumuturi și împrumuturi publice subvenționate. [...] În acest context, statele membre pot decide să acorde sprijin operatorilor din sectorul turismului și al transporturilor pentru a asigura soluționarea cererilor de rambursare cauzate de epidemia de COVID-19, în vederea asigurării protecției drepturilor pasagerilor și consumatorilor, precum și a egalității de tratament pentru pasageri și călători.”

10 Potrivit punctului 1 din această recomandare:

„Prezenta recomandare se referă la voucherele pe care transportatorii sau organizatorii le pot propune pasagerilor sau călătorilor în schimbul rambursării în bani și sub rezerva acceptării lor voluntare de către pasageri sau călători, în următoarele situații:

- (a) în cazul anulării de către transportator sau organizator începând cu 1 martie 2020 din motive legate de pandemia de COVID-19, în contextul următoarelor dispoziții:

[...]

- (5) articolul 12 alineatele (3) și (4) din Directiva (UE) 2015/2302;

[...]”

Dreptul francez

- 11 Ordonanța nr. 2020-315 a fost adoptată în temeiul competenței conferite guvernului francez prin loi n° 2020-290, du 23 mars 2020, d'urgence pour faire face à l'épidémie de covid-19 (Legea de urgență din 23 martie 2020 adoptată ca răspuns la pandemia de COVID-19) (JORF din 14 martie 2020, textul nr. 2) cu scopul declarat de „a face față consecințelor economice, financiare și sociale ale răspândirii epidemiei de [COVID]-19 și consecințelor măsurilor luate pentru a limita această răspândire și în special pentru a preveni și a limita sistarea operațiunilor persoanelor fizice și juridice angajate într-o activitate economică și ale asociațiilor, precum și impactul acesteia asupra ocupării forței de muncă”.
- 12 Conform articolului 1 punctul II din Ordonanța nr. 2020-315, prin derogare de la dispozițiile dreptului francez de punere în aplicare a articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302, în cazul în care un contract de vânzare de servicii de călătorie și de vacanțe este „reziliat” în perioada 1 martie 2020-15 septembrie 2020, organizatorul sau detailistul poate propune, în locul rambursării integrale a plăților efectuate în temeiul „contractului reziliat”, un bon valoric pe care clientul îl poate utiliza în anumite condiții. Acest articol 1 prevede în ce condiții călătorul are dreptul la rambursarea integrală a plăților dacă nu utilizează acest bon valoric.
- 13 Din decizia de trimitere reiese că propunerea unui asemenea bon valoric urma să fie făcută în cel mult 3 luni de la notificarea „rezilierii” contractului și că era valabilă o perioadă de 18 luni. Numai după expirarea acestui termen de 18 luni și în cazul în care clientul respectiv nu a acceptat un serviciu identic sau echivalent cu cel prevăzut de „contractul reziliat” și care i-a fost propus, comerciantul respectiv era obligat să ramburseze integral plățile efectuate în temeiul contractului.

Litigiul principal și întrebările preliminare

- 14 Reclamantele din litigiul principal, două asociații pentru apărarea intereselor consumatorilor, au sesizat instanța de trimitere cu o cerere având ca obiect anularea Ordonanței nr. 2020-315, susținând că dispozițiile acestei ordonanțe încălcau articolul 12 din Directiva 2015/2302, care prevede printre altele dreptul călătorului ca, în cazul rezilierii unui contract privind un pachet de servicii de călătorie din cauza apariției unor „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, să beneficieze de rambursarea tuturor plăților efectuate pentru acest pachet de servicii în cel mult 14 zile de la această reziliere, și aduceau atingere liberei concurențe în cadrul pieței unice și obiectivului de armonizare urmărit de această directivă.
- 15 Instanța de trimitere arată că dispozițiile Ordonanței nr. 2020-315 au fost adoptate pentru a proteja fluxul de lichidități și solvabilitatea prestatorilor de servicii vizați de aceste dispoziții, în contextul în care peste 7 000 de operatori de turism înregistrați în Franța au fost nevoiți să se confrunte, din cauza pandemiei de COVID-19 care a afectat simultan nu numai Franța și majoritatea țărilor din Europa, ci și aproape toate continentele, cu un volum de anulări ale serviciilor comandate de o amploare fără precedent și cu comenzi aproape inexistente și se aflau în mare dificultate și în condițiile în care rambursarea imediată a tuturor plăților referitoare la prestațiile astfel anulate era de natură, având în vedere circumstanțele, să pună în pericol existența operatorilor și, pe cale de consecință, posibilitatea clienților respectivi de a obține o rambursare a acestor plăți.

- 16 Această instanță precizează totodată că valoarea totală a bonurilor valorice emise de comercianții francezi până la 15 septembrie 2020, data încheierii perioadei de aplicare a Ordonanței nr. 2020-315, este de ordinul a 990 de milioane de euro, ceea ce reprezintă 10 % din cifra de afaceri a sectorului respectiv într-un an obișnuit.
- 17 În aceste condiții, Conseil d'État (Consiliul de Stat, Franța) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
- „1) Articolul 12 din [Directiva 2015/2302] trebuie interpretat în sensul că impune organizatorului unui pachet de servicii de călătorie, în cazul rezilierii contractului, să ramburseze în bani toate plățile efectuate pentru pachet sau în sensul că autorizează o rambursare în echivalent, în special sub forma unui bon valoric de valoare egală cu valoarea plăților efectuate?
- 2) În ipoteza în care aceste rambursări trebuie înțelese ca o rambursare în bani, criza sanitară legată de epidemia de [COVID]-19 și consecințele acesteia asupra operatorilor de turism, care au suferit ca urmare a acestei crize o scădere a cifrei de afaceri ce poate fi evaluată ca fiind între 50 și 80 % și care reprezintă peste 7 % din produsul intern brut al Franței, în condițiile în care agențiile de turism angajează 30 000 de salariați în Franța, cu o cifră de afaceri de aproape 11 miliarde de euro, sunt de natură să justifice o derogare temporară de la obligația organizatorului de a rambursa integral plățile efectuate pentru pachet într-un termen de 14 zile de la rezilierea contractului, prevăzută la alineatul (4) al articolului 12 din [Directiva 2015/2302], și, în caz afirmativ, în ce condiții și cu ce limite?
- 3) În cazul unui răspuns negativ la întrebarea anterioară, este posibil, în circumstanțele amintite mai sus, să se adapteze efectele în timp ale unei decizii de anulare a unui text de drept intern contrar alineatului (4) al articolului 12 din [Directiva 2015/2302]?”

Cu privire la prima întrebare

- 18 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 trebuie interpretat în sensul că, atunci când în urma rezilierii unui contract privind un pachet de servicii de călătorie organizatorul acestei călătorii este obligat în temeiul acestei dispoziții să ramburseze călătorului vizat toate plățile efectuate pentru acest pachet, printr-o asemenea rambursare se înțelege numai o restituire a acestor plăți sub forma unei sume de bani sau, dimpotrivă, ea se poate efectua și, la dorința organizatorului, și sub forma unui bon valoric egal cu valoarea plăților menționate (cu alte cuvinte un „voucher”).
- 19 Trebuie amintit că articolul 12 alineatul (2) din Directiva 2015/2302 conferă călătorului dreptul să rezilieze contractul privind pachetul de servicii de călătorie înainte de începerea executării pachetului fără a plăti vreun comision de reziliere în cazul unor „circumstanțe inevitabile și extraordinare” care se produc la locul de destinație sau în vecinătatea imediată a acestuia și care afectează în mod semnificativ executarea pachetului sau transportul pasagerilor la destinație. În cazul rezilierii acestui contract privind pachetul de servicii de călătorie în temeiul alineatului (2) menționat, călătorul are dreptul la rambursarea integrală a plăților efectuate pentru pachetul menționat.

- 20 Pe de altă parte, în conformitate cu articolul 12 alineatul (3) litera (b) din această directivă, în cazul în care organizatorul de călătorii în cauză este împiedicat să execute un contract privind un pachet de servicii de călătorie din cauza unor „circumstanțe inevitabile și extraordinare” și îl înștiințează pe călător cu privire la rezilierea acestui contract fără întârziere și înainte de începerea executării pachetului, el poate rezilia contractul menționat și rambursează acestui călător toate plățile efectuate pentru pachetul respectiv, dar nu este obligat să plătească o despăgubire suplimentară.
- 21 În plus, articolul 12 alineatul (4) din directiva menționată precizează printre altele că rambursările se efectuează în favoarea călătorului respectiv fără întârzieri nejustificate și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie.
- 22 În speță, instanța de trimitere adresează prima întrebare în contextul adoptării de către guvernul francez a Ordonanței nr. 2020-315, care, potrivit articolului 1, permitea organizatorilor de călătorii, ca, pentru „rezilierile” notificate între 1 martie 2020 și 15 septembrie 2020, să își îndeplinească obligația de rambursare propunând călătorilor, cel târziu la 3 luni de la notificarea „rezilierii” contractului privind pachetul de servicii de călătorie în cauză, un voucher de valoare egală cu plățile efectuate pentru acest pachet, o asemenea propunere fiind valabilă o perioadă de 18 luni.
- 23 Pentru a răspunde la întrebarea dacă această propunere poate constitui o „rambursare” în sensul articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302, trebuie arătat, mai întâi, că această directivă nu cuprinde nicio definiție a noțiunii de „rambursare”.
- 24 În continuare, reiese dintr-o jurisprudență constantă că determinarea sensului și a sferei termenilor pentru care dreptul Uniunii nu oferă nicio definiție trebuie realizată în funcție de sensul lor obișnuit în limbajul curent, ținând cont de contextul în care sunt utilizați și de obiectivele urmărite de reglementarea din care fac parte (a se vedea Hotărârea din 18 martie 2021, Kuoni Travel, C-578/19, EU:C:2021:213, punctul 37 și jurisprudența citată).
- 25 Potrivit sensului său obișnuit în limbajul curent, termenul „a rambursa” se referă la faptul de a înapoia unei persoane o sumă de bani pe care a plătit-o sau a avansat-o unei alte persoane și înseamnă, așadar, că această din urmă persoană trebuie să restituie primei persoane respectiva sumă. O atare semnificație reiese, de altfel, fără ambiguitate din lectura textului articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 în ansamblul său, care precizează că rambursarea integrală vizează „plățile efectuate” pentru un pachet de servicii, ceea ce înlătură astfel orice îndoială în privința obiectului rambursării, aceasta referindu-se la o sumă de bani.
- 26 Rezultă că prin noțiunea de „rambursare”, în sensul articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302, se înțelege restituirea plăților efectuate pentru un pachet de servicii de călătorie sub forma unei sume de bani.
- 27 Această interpretare nu este infirmată de argumentul guvernului slovac întemeiat pe distincția terminologică care ar fi efectuată, în ceea ce privește această noțiune, în special în versiunile în limbile germană și engleză ale articolului 12 alineatul (4) din Directiva 2015/2302, între, pe de o parte, o restituire („*reimbursement*” în limba engleză, „*Rückzahlung*” în limba germană) a plăților prevăzute la articolul 12 alineatul (1) din această directivă și, pe de altă parte, o „rambursare” („*refund*” în limba engleză, „*Erstattung*” în limba germană) a acestora, prevăzută printre altele la articolul 12 alineatele (2) și (3) din directivă, această rambursare acoperind, potrivit guvernul amintit, și despăgubirea în altă formă decât o sumă de bani.

- 28 Astfel, o asemenea distincție terminologică este nu numai perfect compatibilă cu o interpretare a acestor dispoziții care înseamnă restituirea sub forma unei sume de bani, ci și, presupunând chiar că situația ar fi fost diferită, rezultă dintr-o jurisprudență constantă a Curții că formularea utilizată în una dintre versiunile lingvistice ale unei dispoziții de drept al Uniunii nu poate constitui singurul temei pentru interpretarea acestei dispoziții și nici nu se poate atribui respectivei formulări un caracter prioritar în raport cu celelalte versiuni lingvistice, dispoziția menționată trebuind, în caz de neconcordanță între diferitele versiuni lingvistice ale unui text de drept al Uniunii, să fie interpretată în funcție de contextul și de finalitatea reglementării din care face parte (a se vedea în acest sens Hotărârea din 9 iulie 2020, Banca Transilvania, C-81/19, EU:C:2020:532, punctul 33 și jurisprudența citată).
- 29 Or, contextul articolului 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 și obiectivul acestei directive nu fac decât să confirme interpretarea literală reținută la punctul 26 din prezenta hotărâre.
- 30 Astfel, în ceea ce privește, pe de o parte, contextul acestei dispoziții, faptul că, în temeiul articolului 12 alineatul (4) din această directivă, rambursarea trebuie să aibă loc în cel mult 14 zile de la rezilierea contractului privind pachetul de servicii de călătorie în cauză tinde să indice că această rambursare trebuie să se facă sub forma unei sume de bani, întrucât acest termen urmărește să garanteze că respectivul călător va putea, la scurt timp după rezilierea acestui contract, să dispună din nou în mod liber de suma pe care o cheltuiuse pentru plata acestui pachet. În schimb, impunerea unui astfel de termen ar fi mai puțin utilă în cazul în care călătorul respectiv ar trebui să se mulțumească cu un voucher sau cu un alt serviciu la o dată ulterioară, de care, în orice caz, nu ar putea să profite decât după expirarea acestui termen.
- 31 Pe de altă parte, astfel cum a arătat în esență și doamna avocată generală la punctul 26 din concluzii, contextul mai larg în care se înscrie Directiva 2015/2302, și anume domeniul drepturilor călătorilor și al protecției consumatorilor, evidențiază că, atunci când legiuitorul Uniunii are în vedere într-un anumit act legislativ referitor la acest domeniu posibilitatea de a înlocui o obligație de plată a unei sume de bani cu o prestație care să aibă o altă formă, cum ar fi în special oferirea unor vouchere, această posibilitate este prevăzută în mod expres în actul legislativ respectiv. Faptul că în textul articolului 12 din Directiva 2015/2302 nu apare o referire la o asemenea posibilitate tinde, așadar, să confirme că acest articol vizează numai rambursările sub forma unei sume de bani.
- 32 Pe de altă parte, în ceea ce privește obiectivul urmărit de Directiva 2015/2302, reiese din articolul 1 din directivă, interpretat în lumina considerentului (5) al acesteia, că acest obiectiv este de a contribui la funcționarea corespunzătoare a pieței interne și la atingerea unui nivel ridicat și cât se poate de uniform de protecție a consumatorilor [a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 ianuarie 2023, FTI Touristik (Pachet de servicii de călătorie în Insulele Canare), C-396/21, EU:C:2023:10, punctul 29].
- 33 Dreptul la rambursare conferit călătorilor prin articolul 12 alineatele (2) și (3) din directiva menționată răspunde acestui scop de protecție a consumatorilor, astfel încât o interpretare a noțiunii de „rambursare”, în sensul articolului 12, potrivit căreia călătorul în cauză are dreptul să i se restituie plățile efectuate pentru pachetul în cauză sub forma unei sume de bani de care va putea dispune în mod liber este mai în măsură să contribuie la protecția intereselor acestuia și, prin urmare, la realizarea acestui obiectiv decât interpretarea potrivit căreia ar fi suficient ca organizatorul în cauză să îi propună un voucher sau o altă formă de compensație la o dată ulterioară.

- 34 Acest lucru nu aduce atingere posibilității călătorului parte la un contract privind un pachet de servicii de călătorie de a consimți, pe bază voluntară, să accepte, în locul unei rambursări sub forma unei sume de bani, un voucher, în măsura în care o asemenea posibilitate nu îl privează de dreptul său la rambursare, astfel cum se arată în considerentul (9) al Recomandării 2020/648.
- 35 Având în vedere considerațiile care precedă, este necesar să se răspundă la prima întrebare că articolul 12 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 trebuie interpretat în sensul că, atunci când în urma rezilierii unui contract privind un pachet de servicii de călătorie organizatorul pachetului respectiv este obligat în temeiul acestei dispoziții să ramburseze călătorului vizat toate plățile efectuate pentru pachetul de servicii amintit, printr-o asemenea rambursare se înțelege numai restituirea acestor plăți sub forma unei sume de bani.

Cu privire la a doua întrebare

- 36 Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale în temeiul căreia organizatorii de pachete de servicii de călătorie sunt scutiți temporar, în contextul izbucnirii unei crize sanitare mondiale care împiedică executarea contractelor privind pachetele de servicii de călătorie, de obligația de a rambursa călătorilor respectivi în cel mult 14 zile de la rezilierea unui contract toate plățile efectuate în temeiul contractului reziliat, inclusiv atunci când o asemenea reglementare urmărește să împiedice ca, din cauza numărului mare de cereri de rambursare preconizate, solvabilitatea acestor organizatori de călătorii să fie afectată în așa măsură încât să le pună în pericol existența și să mențină astfel viabilitatea sectorului în cauză.
- 37 Cu titlu introductiv, este necesar să se arate că, având în vedere răspunsul dat la prima întrebare, articolul 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 impune organizatorilor de pachete de servicii de călătorie să restituie călătorilor vizați, sub forma unei sume de bani, toate plățile efectuate în temeiul contractului privind pachetul de servicii de călătorie respectiv atunci când acest contract de călătorie este reziliat din cauza unor „circumstanțe inevitabile și extraordinare” ce afectează în mod semnificativ sau împiedică executarea contractului de călătorie menționat.
- 38 Astfel cum se amintește la punctul 22 din prezenta hotărâre, articolul 1 din Ordonanța nr. 2020-315 autoriza organizatorii de călătorii, ca, pentru „rezilierile” notificate între 1 martie 2020 și 15 septembrie 2020, mai precis în perioada care a început cu puțin timp înainte de izbucnirea pandemiei de COVID-19 și care s-a încheiat la câteva luni după aceasta, să propună un voucher călătorilor, cel târziu la 3 luni de la notificarea „rezilierii” contractului privind pachetul de servicii de călătorie în cauză, în loc să le ramburseze sub forma unei sume de bani plățile efectuate în temeiul acestui contract de călătorie, o asemenea rambursare devenind obligatorie numai la sfârșitul duratei de valabilitate a voucherului de 18 luni.
- 39 Având în vedere că a doua întrebare urmărește în esență să permită instanței de trimitere să aprecieze compatibilitatea unor asemenea reglementări naționale cu obligația de rambursare integrală care revine organizatorului de călătorii vizat, instituită la articolul 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, această întrebare se întemeiază, așadar, în mod necesar pe premisa că sunt îndeplinite în speță condițiile de aplicare a acestei dispoziții, în special cea referitoare la existența unor „circumstanțe excepționale și inevitabile”.

- 40 Guvernele ceh, italian și slovac susțin că articolul 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 nu se aplică în contextul unei crize sanitare la nivel mondial precum cea provocată de pandemia de COVID-19, deoarece un asemenea eveniment nu ar intra în sfera noțiunii de „circumstanțe inevitabile și excepționale”, în sensul acestei dispoziții. Rezilierile care au avut loc din cauza acestei crize nu ar putea da naștere, așadar, unui drept la rambursarea integrală a plăților efectuate pentru pachetele privind serviciile de călătorie reziliate.
- 41 Prin urmare, trebuie să se examineze, în primul rând, dacă o criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19 poate intra în sfera noțiunii de „circumstanțe excepționale și inevitabile”, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, astfel încât această dispoziție să se poată aplica rezilierilor vizate de o dispoziție națională precum articolul 1 din Ordonanța nr. 2020-315.
- 42 În această privință, trebuie amintit că această noțiune este definită la articolul 3 punctul 12 din Directiva 2015/2302 ca fiind „o situație care nu poate fi controlată de partea care invocă o astfel de situație și ale cărei consecințe nu ar fi putut fi evitate chiar dacă s-ar fi luat toate măsurile rezonabile”.
- 43 Pe de altă parte, considerentul (31) al acestei directive precizează conținutul noțiunii amintite, în sensul că „acestea pot include, de exemplu, războaie, alte probleme grave de securitate precum terorismul, riscuri semnificative pentru sănătatea umană precum epidemia unei boli grave în locul de destinație al călătoriei sau dezastre naturale precum inundațiile, cutremurele sau condițiile meteorologice care fac imposibilă deplasarea în condiții de siguranță către destinație, astfel cum s-a convenit în contractul privind pachetul de servicii de călătorie”.
- 44 În plus, după cum se amintește la punctul 19 din prezenta hotărâre, din articolul 12 alineatul (2) din Directiva 2015/2302 reiese că „circumstanțele inevitabile și extraordinare” pot justifica doar o reziliere de către călătorul în cauză, dându-i dreptul la rambursarea integrală a plăților efectuate pentru pachetul de servicii de călătorie, atunci când acestea se produc „la locul de destinație sau în vecinătatea imediată a acestuia” și „afectează în mod semnificativ executarea pachetului sau transportul pasagerilor la destinație”.
- 45 Deși, pentru rezilierea unui contract privind un pachet de servicii de călătorie, calificarea unui anumit eveniment drept situație care intră în sfera noțiunii de „circumstanță excepționale și inevitabile”, în sensul acestei directive, depinde în mod necesar de circumstanțele concrete ale speței și în special de serviciile de turism convenite în mod concret, precum și de consecințele acestui eveniment la locul de destinație avut în vedere, nu este mai puțin adevărat că o criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19 trebuie, ca atare, să fie considerată susceptibilă să intre în sfera acestei noțiuni.
- 46 Astfel, un asemenea eveniment nu poate fi controlat în mod evident în niciun fel, iar consecințele sale nu ar fi putut fi evitate chiar dacă s-ar fi luat toate măsurile rezonabile. În plus, acest eveniment prezintă „riscuri semnificative pentru sănătatea umană”, menționate în considerentul (31) al directivei amintite.
- 47 Este lipsit de relevanță, în această privință, faptul că, la fel ca articolul 12 alineatul (2) din aceeași directivă, acest considerent ilustrează noțiunea respectivă recurgând la exemplul „epidemie unei boli grave la locul de destinație”, din moment ce o astfel de precizare nu urmărește să restrângă conținutul noțiunii de „circumstanțe inevitabile și excepționale” la evenimente locale, ci să

- evidențeze că aceste împrejurări trebuie, în orice caz, să se manifeste în special la locul de destinație avut în vedere și să afecteze în mod semnificativ, din această cauză, executarea pachetului de servicii de călătorie vizat.
- 48 În această privință, astfel cum a arătat în esență și doamna avocată generală la punctul 58 din concluzii, dacă răspândirea unei boli grave la locul de destinație al călătoriei poate intra în sfera acestei noțiuni, aceasta ar trebui să fie situația cu atât mai mult în ceea ce privește răspândirea unei boli grave la scară mondială, din moment ce efectele acesteia din urmă afectează și locul de destinație respectiv.
- 49 În plus, o interpretare a articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302 potrivit căreia această dispoziție s-ar aplica numai unor evenimente de însemnătate locală, cu excluderea evenimentelor de mai mare amploare, ar contraveni, pe de o parte, aplicării principiului securității juridice, în măsura în care, în lipsa oricărui criteriu de delimitare prevăzut în acest scop în directiva menționată, delimitarea dintre aceste două categorii de evenimente ar putea fi vagă și variabilă, ceea ce ar avea, în final, consecința de a face aleatoriu beneficiul protecției conferite dispoziției menționate.
- 50 Pe de altă parte, această interpretare nu ar fi consecventă cu obiectivul de protecție a consumatorilor urmărit de Directiva 2015/2302. Astfel, ar însemna că acei călători care reziliază contractul privind un pachet de servicii de călătorie din cauza apariției unui focar local de boală nu ar fi obligați să plătească comisionul de reziliere, în timp ce călătorii care reziliază contractul menționat din cauza unei boli cu o amploare mondială ar trebui să plătească acest comision, astfel încât călătorii în cauză ar beneficia de un nivel de protecție mai scăzut în cazul unei crize sanitare mondiale decât în cazul unui focar de boală limitat la nivel local.
- 51 Având în vedere cele ce precedă, este necesar să se considere că noțiunea de „circumstanțe inevitabile și excepționale”, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, poate acoperi izbucnirea unei crize sanitare mondiale, această dispoziție putând fi, așadar, aplicată rezilierii contractelor privind pachetele de servicii de călătorie atunci când se întemeiază pe consecințele provocate de un asemenea eveniment.
- 52 În al doilea rând, guvernul francez susține însă că o situație precum criza sanitară legată de pandemia de COVID-19 are o asemenea amploare încât constituie și un caz de „forță majoră”, noțiune care acoperă cazuri ale căror caracteristici ar depăși situațiile avute în vedere la adoptarea articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302. Acest guvern deduce de aici că statelor membre le este permis să deroge, pentru acest motiv, de la această dispoziție în asemenea ipoteze.
- 53 În această privință, pe de o parte, trebuie amintit, astfel cum rezultă dintr-o jurisprudență constantă, că, întrucât noțiunea de „forță majoră” nu are un conținut identic în diversele domenii de aplicare ale dreptului Uniunii, semnificația acesteia trebuie să fie determinată în funcție de cadrul juridic în care este destinată să își producă efectele (Hotărârea din 25 ianuarie 2017, Vilkas, C-640/15, EU:C:2017:39, punctul 54).
- 54 Or, astfel cum admite însuși guvernul francez, noțiunea de „circumstanțe inevitabile și excepționale”, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din Directiva 2015/2302, se aseamănă cu noțiunea de „forță majoră”, astfel cum a fost definită aceasta într-o jurisprudență consacrată, și anume ca vizând împrejurări străine celui care o invocă, neobișnuite și imprevizibile, ale căror consecințe nu s-ar fi putut evita, în pofida diligenței manifestate

(Hotărârea din 4 martie 2010, Comisia/Italia, C-297/08, EU:C:2010:115, punctul 85). Astfel, deși nu se face nicio referire în această directivă la forța majoră, noțiunea de „circumstanțe inevitabile și extraordinare” concretizează noțiunea de „forță majoră” în cadrul directivei menționate.

- 55 Pe de altă parte, după cum a arătat și doamna avocată generală la punctul 55 din concluzii, geneza Directivei 2015/2302 și în special lucrările pregătitoare ale acesteia confirmă faptul că noțiunea amintită de „circumstanțe inevitabile și extraordinare” a înlocuit noțiunea de „forță majoră” care figura în Directiva 90/314/CEE a Consiliului din 13 iunie 1990 privind pachetele de servicii pentru călătorii, vacanțe și circuite (JO 1990, L 158, p. 59, Ediție specială, 13/vol. 9, p. 248), care a fost abrogată și înlocuită prin Directiva 2015/2302.
- 56 Prin urmare, noțiunea de „circumstanțe inevitabile și extraordinare”, în sensul articolului 12 alineatul (2) și alineatul (3) litera (b) din această directivă, constituie o aplicare exhaustivă a noțiunii de „forță majoră” în cadrul directivei menționate.
- 57 Astfel, nu este posibil ca statele membre să scutească, în temeiul forței majore și chiar și numai temporar, organizatorii de pachete de servicii de călătorie de obligația lor de rambursare, prevăzută la articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302, dat fiind că nici această dispoziție, nici vreo altă dispoziție din această directivă nu instituie o excepție de la caracterul imperativ al acestei obligații în caz de forță majoră (a se vedea prin analogie Hotărârea din 26 septembrie 2013, ÖBB-Personenverkehr, C-509/11, EU:C:2013:613, punctele 49 și 50).
- 58 Rezultă din ceea ce precedă că, în cazul rezilierii unui contract privind un pachet de servicii de călătorie din cauza izbucnirii unei crize sanitare mondiale, organizatorii de călătorii vizați sunt obligați să ramburseze călătorilor toate plățile efectuate pentru pachetul respectiv, în condițiile prevăzute la articolul 12 alineatul (4) din această directivă.
- 59 În ceea ce privește, în al treilea rând, aspectul dacă Directiva 2015/2302 permite totuși statelor membre, în condițiile unei crize sanitare mondiale precum pandemia de COVID-19, să scutească organizatorii de pachete de servicii de călătorie de o asemenea obligație de rambursare, trebuie arătat că din articolul 4 din această directivă rezultă că, în lipsa unei dispoziții contrare, directiva menționată urmărește o armonizare completă a domeniului avut în vedere, astfel încât statele membre nu pot adopta dispoziții care să se îndepărteze de cele stabilite în aceeași directivă, în special dispoziții mai stricte destinate să asigure un nivel diferit de protecție a călătorilor vizați.
- 60 În plus, reiese din articolul 23 alineatele (2) și (3) din Directiva 2015/2302 că drepturile acordate călătorilor în cauză în temeiul acestei directive au caracter imperativ.
- 61 Or, faptul de a scuti organizatorii de călătorii de obligația lor de a rambursa călătorilor plățile efectuate pentru un pachet de călătorie înseamnă o reducere a nivelului de protecție a acestor călători care decurge din articolul 12 alineatele (2)-(4) din această directivă, cu încălcarea articolului 4 din Directiva 2015/2302.
- 62 În consecință, o reglementare națională care scutește organizatorii de pachete de servicii de călătorie de obligația de rambursare care le revine în temeiul articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 încalcă această dispoziție.

- 63 Guvernul slovac arată însă că statele membre pot, în contextul punerii în aplicare a Directivei 2015/2302, să invoce forța majoră pentru a adopta o asemenea reglementare atunci când situația nefavorabilă legată de o criză sanitară mondială precum pandemia de COVID-19 și în special consecințele financiare care decurg din aceasta pentru sectorul turismului le împiedică să își îndeplinească obligația de punere în aplicare a acestei directive.
- 64 În această privință, trebuie subliniat de la bun început că din constatarea care figurează la punctul 62 din prezenta hotărâre rezultă că o asemenea reglementare națională poate constitui o încălcare a obligației care revine fiecăruia dintre statele membre destinate ale Directivei 2015/2302 de a lua, în cadrul ordinii juridice naționale, toate măsurile necesare în vederea asigurării efectului deplin al directivei, în conformitate cu obiectivul pe care îl urmărește aceasta (a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 iulie 2022, Nord Stream 2/Parlamentul și Consiliul, C-348/20 P, EU:C:2022:548, punctul 69).
- 65 Totodată, Curtea a statuat că temerea privind apariția unor dificultăți interne nu poate justifica decizia unui stat membru de a se abține de la corectă aplicare a dreptului Uniunii (Hotărârea din 17 februarie 2009, Azelvandre, C-552/07, EU:C:2009:96, punctul 50 și jurisprudența citată).
- 66 Desigur, rezultă din jurisprudența Curții pronunțată în cadrul unor proceduri de constatare a neîndeplinirii obligațiilor în temeiul articolului 258 TFUE că, atunci când un stat membru nu s-a conformat obligațiilor sale care decurg din dreptul Uniunii, nu este exclus ca acesta să poată invoca, în ceea ce privește o astfel de neconformitate, forța majoră.
- 67 În această privință, potrivit unei jurisprudențe constante, deși noțiunea de „forță majoră” nu presupune o imposibilitate absolută, aceasta impune totuși ca neconformitatea în cauză să se datoreze unor împrejurări străine celui care o invocă, neobișnuite și imprevizibile, ale căror consecințe nu s-ar fi putut evita, în pofida diligenței manifestate, o situație de forță majoră neputând fi invocată, în plus, decât pentru perioada necesară pentru a remedia aceste dificultăți (a se vedea în acest sens Hotărârea din 13 decembrie 2001, Comisia/Franța, C-1/00, EU:C:2001:687, punctul 131 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 4 martie 2010, Comisia/Italia, C-297/08, EU:C:2010:115, punctul 85 și jurisprudența citată).
- 68 Or, chiar presupunând că această jurisprudență poate fi interpretată în sensul că permite statelor membre să susțină în mod util, în fața instanțelor lor naționale, că neconformitatea unei reglementări naționale cu dispozițiile unei directive este justificată de forța majoră pentru a obține astfel ca această reglementare să poată continua să se aplice în perioada necesară, trebuie să se constate că o dispoziție națională precum articolul 1 din Ordonanța nr. 2020-315 nu ar îndeplini în mod evident condițiile care guvernează invocarea forței majore, astfel cum rezultă acestea din jurisprudența menționată.
- 69 În această privință, *primo*, deși o criză sanitară de o anvergură precum cea a pandemiei de COVID-19 este străină statului membru în cauză, precum și neobișnuită și imprevizibilă, o reglementare națională care scutește în mod generalizat toți organizatorii de pachete de servicii de călătorie de obligația lor de rambursare, prevăzută la articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302, pentru rezilierile notificate pentru o perioadă predefinită de mai multe luni, nu poate, prin însăși natura sa, să fie justificată de constrângerile care rezultă dintr-un asemenea eveniment și să îndeplinească astfel condițiile care guvernează invocarea forței majore.

- 70 Astfel, conducând, în fapt, la o suspendare provizorie generalizată a acestei obligații de rambursare, aplicarea unei asemenea reglementări nu se limitează numai la cazurile în care asemenea constrângeri, în special financiare, s-ar fi manifestat în mod real, ci se extinde la toate contractele care au fost reziliate în perioada de referință, fără a lua în considerare situația financiară concretă și individuală a organizatorilor de călătorii vizați.
- 71 *Secundo*, din dosarul de care dispune Curtea nu reiese că acele consecințe financiare pe care prevederile articolului 1 din Ordonanța nr. 2020-315 urmăreau să le împiedice nu s-ar fi putut evita altfel decât prin încălcarea articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 și în special prin adoptarea în favoarea organizatorilor de călătorii în cauză a anumitor măsuri de ajutor de stat care puteau fi autorizate în temeiul articolului 107 alineatul (2) litera (b) TFUE, posibilitate la care au recurs alte state membre, după cum a arătat doamna avocată generală la punctele 82-84 din concluzii.
- 72 În acest context, deși mai multe guverne au insistat asupra faptului că adoptarea unor astfel de măsuri de ajutor de stat ar fi fost însoțită, în cazul mai multor state membre, de dificultăți deosebite, posibilitatea de a adopta aceste măsuri în termen scurt depinzând în special de structurile existente ale organizării sectorului pachetelor de servicii de călătorie, precum și de timpul necesar pentru o asemenea adoptare în conformitate cu procedurile lor interne, trebuie amintit în această privință că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, un stat membru nu poate invoca dificultăți de ordin intern pentru a justifica nerespectarea obligațiilor care rezultă din dreptul Uniunii (Hotărârea din 25 iunie 2013, Comisia/Republica Cehă, C-241/11, EU:C:2013:423, punctul 48 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 6 noiembrie 2014, Comisia/Belgia, C-395/13, EU:C:2014:2347, punctul 51).
- 73 În acest context, nu poate fi reținut nici argumentul invocat în special de guvernul ceh potrivit căruia soluția care constă în acordarea unor ajutoare de stat ar trebui să fie un „ultim remediu”. Astfel, este suficient să se arate în această privință că dreptul Uniunii permite statelor membre, cu respectarea condițiilor prevăzute în acest scop, să prevadă anumite forme de ajutor de stat și în special pe cele care pot fi considerate compatibile cu piața internă în temeiul articolului 107 alineatul (2) litera (b) TFUE, dar acest drept nu le permite tocmai să își încalce obligația de a lua, în cadrul ordinii juridice naționale, toate măsurile necesare în vederea asigurării efectului deplin al unei directive, în speță al Directivei 2015/2302.
- 74 Mai este necesar să se arate că statele membre aveau de asemenea posibilitatea de a institui reglementări destinate nu să impună, ci să încurajeze sau să faciliteze acceptarea de către călătorii în cauză a voucherelor în locul unei rambursări sub forma unei sume de bani, astfel de soluții putând contribui și ele la atenuarea problemelor de lichiditate ale organizatorilor de călătorii în cauză, după cum se precizează în Recomandarea 2020/648, în special în cuprinsul considerentului (15) al acesteia.
- 75 *Tertio*, după cum a arătat și doamna avocată generală la punctul 80 din concluzii, o dispoziție națională precum articolul 1 din Ordonanța nr. 2020-315, care prevede scutirea organizatorilor de pachete de servicii de călătorie de obligația de rambursare pentru o perioadă care poate ajunge până la 21 de luni de la notificarea „rezilierii” contractului privind pachetul de servicii de călătorie respectiv, nu este în mod vădit concepută astfel încât să își limiteze efectele la perioada necesară pentru a remedia dificultățile cauzate de evenimentul susceptibil să intre sub incidența forței majore.

76 Având în vedere tot ceea ce precedă, este necesar să se răspundă la a doua întrebare că articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din această directivă trebuie interpretat în sensul că se opune unei reglementări naționale în temeiul căreia organizatorii de pachete de servicii de călătorie sunt scutiți temporar, în contextul izbucnirii unei crize sanitare mondiale care împiedică executarea contractelor privind pachetele de servicii de călătorie, de obligația lor de a rambursa călătorilor vizați în cel mult 14 zile de la rezilierea unui contract toate plățile efectuate în temeiul contractului reziliat, inclusiv atunci când o asemenea reglementare urmărește să împiedice ca, din cauza numărului mare de cereri de rambursare preconizate, solvabilitatea acestor organizatori de călătorii să fie afectată în așa măsură încât să le pună în pericol existența și să mențină astfel viabilitatea sectorului în cauză.

Cu privire la a treia întrebare

77 Prin intermediul celei de a treia întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă dreptul Uniunii trebuie interpretat în sensul că permite unei instanțe naționale sesizate cu o acțiune în anularea unei reglementări naționale contrare articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 să adapteze efectele în timp ale deciziei sale de anulare a acestei reglementări naționale.

78 Trebuie amintit că revine autorităților statului membru în cauză sarcina de a lua toate măsurile generale sau speciale necesare pentru a asigura respectarea dreptului Uniunii pe teritoriul lor (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 iunie 2007, Jonkman și alții, C-231/06-C-233/06, EU:C:2007:373, punctul 38).

79 În această privință, reiese dintr-o jurisprudență constantă că, în temeiul principiului cooperării loiale prevăzut la articolul 4 alineatul (3) TUE, statele membre sunt ținute să elimine consecințele ilicite ale unei încălcări a dreptului Uniunii, o astfel de obligație revenind, în cadrul competențelor sale, fiecărui organ al statului membru în cauză, inclusiv instanțelor naționale sesizate cu acțiuni împotriva unui act național care constituie o astfel de încălcare (a se vedea în acest sens Hotărârea din 29 iulie 2019, Inter-Environnement Wallonie și Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, C-411/17, EU:C:2019:622, punctele 170 și 171, precum și jurisprudența citată).

80 Rezultă că, atunci când este sesizată cu o acțiune în anularea unei reglementări naționale pe care o consideră contrară dreptului Uniunii, o instanță națională este obligată, în conformitate cu modalitățile procedurale aplicabile unor astfel de acțiuni prevăzute în ordinea juridică internă, precum și cu respectarea principiilor echivalenței și efectivității, să procedeze la anularea acestei reglementări.

81 Curtea a recunoscut, într-adevăr, că instanțele naționale pot, în circumstanțe extraordinare, să adapteze efectele deciziilor lor de anulare a unei reglementări naționale considerate incompatibilă cu dreptul Uniunii.

82 Astfel, rezultă din jurisprudența Curții că o instanță națională poate, ținând seama de existența unor considerații imperative legate de protecția mediului sau care au legătură cu necesitatea de a înlătura o amenințare reală și gravă de întrerupere a aprovizionării cu energie electrică a statului membru în cauză, în mod excepțional și de la caz la caz, să fie autorizată să aplice o dispoziție națională care o abilitază să mențină anumite efecte ale unui act național anulat, în măsura în care sunt respectate condițiile precizate în această jurisprudență (a se vedea în acest sens Hotărârea din 29 iulie 2019, Inter-Environnement Wallonie și Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, C-411/17, EU:C:2019:622, punctele 178 și 179).

- 83 Cu toate acestea, în speță, pe de o parte, astfel cum a arătat și doamna avocată generală la punctul 101 din concluzii, oricât de grave au fost consecințele financiare generate pentru sectorul pachetelor de servicii de călătorie de pandemia de COVID-19, la care face referire instanța de trimitere în cadrul celei de a treia întrebări, trebuie să se constate că o asemenea amenințare a intereselor economice ale operatorilor activi în acest sector nu este comparabilă cu considerațiile imperative legate de protecția mediului sau de aprovizionarea cu energie electrică a statului membru în cauză care erau în discuție în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 28 februarie 2012, *Inter-Environnement Wallonie și Terre wallonne* (C-41/11, EU:C:2012:103, punctul 57).
- 84 Pe de altă parte, trebuie arătat că, în ședință, guvernul francez a arătat că prejudiciul rezultat din eventuala anulare de către instanța de trimitere a Ordonanței nr. 2020-315 ar avea o „importanță limitată”. Astfel, în orice caz, nu rezultă că anularea reglementării naționale în discuție în litigiul principal ar urma să aibă consecințe prejudiciabile asupra sectorului pachetelor de servicii de călătorie de o asemenea amploare încât menținerea efectelor sale să fie necesară în vederea protejării intereselor financiare ale operatorilor din acest sector.
- 85 În aceste condiții, trebuie să se răspundă la a treia întrebare că dreptul Uniunii, în special principiul cooperării loiale prevăzut la articolul 4 alineatul (3) TUE, trebuie interpretat în sensul că nu permite unei instanțe naționale sesizate cu o acțiune în anularea unei reglementări naționale contrare articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 să adapteze efectele în timp ale deciziei sale de anulare a acestei reglementări naționale.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 86 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a doua) declară:

- 1) Articolul 12 alineatele (2) și (3) din Directiva (UE) 2015/2302 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind pachetele de servicii de călătorie și serviciile de călătorie asociate, de modificare a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 și a Directivei 2011/83/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului și de abrogare a Directivei 90/314/CEE a Consiliului**

trebuie interpretat în sensul că

atunci când în urma rezilierii unui contract privind un pachet de servicii de călătorie organizatorul pachetului respectiv este obligat în temeiul acestei dispoziții să ramburseze călătorului vizat toate plățile efectuate pentru pachetul de servicii amintit, printr-o asemenea rambursare se înțelege numai restituirea acestor plăți sub forma unei sume de bani.

- 2) Articolul 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 coroborat cu articolul 4 din această directivă**

trebuie interpretat în sensul că

se opune unei reglementări naționale în temeiul căreia organizatorii de pachete de servicii de călătorie sunt scutiți temporar, în contextul izbucnirii unei crize sanitare mondiale care împiedică executarea contractelor privind pachetele de servicii de călătorie, de obligația lor de a rambursa călătorilor vizați în cel mult 14 zile de la rezilierea unui contract toate plățile efectuate în temeiul contractului reziliat, inclusiv atunci când o asemenea reglementare urmărește să împiedice ca, din cauza numărului mare de cereri de rambursare preconizate, solvabilitatea acestor organizatori de călătorii să fie afectată în așa măsură încât să le pună în pericol existența, și să mențină astfel viabilitatea sectorului în cauză.

3) Dreptul Uniunii în special principiul cooperării loiale prevăzut la articolul 4 alineatul (3) TUE

trebuie interpretat în sensul că

nu permite unei instanțe naționale sesizate cu o acțiune în anularea unei reglementări naționale contrare articolului 12 alineatele (2)-(4) din Directiva 2015/2302 să adapteze efectele în timp ale deciziei sale de anulare a acestei reglementări naționale.

Semnături